

ЗАГАЛЬНА ІСТОРІЯ

УДК 930.9

Котенко А. Л.

ІДЕЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ТОМАША МАСАРИКА

Статтю присвячено інтелектуальній історії поняття Центральної Європи. Розглянуто ідею Центральної Європи одного з найголовніших її теоретиків та фундаторів - Томаша Гаррига Масарика.

У чеській історії важко виокремити популярнішу й відомішу особистість, ніж Томаш Масарик. Саме ця людина, яку після Першої світової війни вважали найдостойнішим кандидатом на посаду президента Сполучених Штатів Європи у випадку їх створення, зуміла в найвідповідальніший для свого народу момент історії привести його до незалежності. Але поряд із його політичними досягненнями, наукова діяльність та творча спадщина Томаша Масарика є не менш вражаючими; філософія, історія, психологія, філологія - доробок ученого містить праці з усіх цих галузей. І хоча в статті розглянуто лише один аспект інтелектуального спадку видатного чеха, а саме його погляди щодо Центральної Європи, зазначена тема була для Масарика однією з найвагоміших протягом усього життя.

Початок формування своїх поглядів щодо центральноєвропейських народів сам Т. Масарик відніс до 1863 р. У цей час він навчався у Брні й саме тут, внаслідок знайомства із однокласником-поляком та біженцями, що прибували до Моравії з Росії, дізнався про польське питання. Саме тут він, за власним же визнанням, «відчув свої чеські корені... Через пізнання історії я відшліфував свою національну свідомість...» [1]. А вже з 1869 р., після вступу до Віденського університету, датуються перші спроби Масарикових свідомих студій історії Центрально-Східної Європи, що, своєю чергою, вплинули й на його ставлення до чеського питання. Тут він повністю «віддавався слов'янським студіям, звернув увагу на становище словаків під мадярами й німцями, що й привело ... до остаточного національного самоусвідомлення» [2].

Саме у Відні Масарик познайомився з працями провідників чеського руху, найголовніше місце серед яких посідав Франтішек Палацький. На цьому підґрунті й сформувалися остаточно його погляди на окремішність слов'ян та засудження німецьких претензій на панування серед центральноєвропейських народів. Варто зазначити, що в той час жодних політичних ідей стосовно чеської національної приналежності Масарик не мав (уся його національна приналежність зводилась до співання словацьких пісень у студентському клубі), і понад усе бажав вступити до орієнтальної академії та стати дипломатом.

Цікавим для з'ясування становлення Масарика-інтелектуала є його університетське CV 1875 р.: у його додатках він відзначив, що значний вплив на нього справила римська історія та культура, а особливо - погляди Ціцерона [3]. На той час його ідеалом був саме Стародавній Рим, де кожен мешканець імперії, незалежно від місця проживання, відчував себе часточкою великого суспільства. Саме тому в цей час Масарик, не заперечуючи свого слов'янського походження, сприймав Австро-Угорщину за цілком прийнятне політичне утворення, в рамках якого здійснюватимуться інтереси всього її населення.

Восени 1876 р. Масарик змінив Відень на Лейпциг. Тут він уперше зіткнувся з сербами, що допомогли йому краще зрозуміти характер та менталітет південних слов'ян, та з лужичанами, яких на той час посилено онімечували. У 1877 р. Томаш уже з сім'єю повернувся до Відня, де 1879 р. захистив докторську дисертацію «Гене-за Платонової науки про анамнез» і став викладачем (доцентом) Віденського університету.

У статті «Платон як патріот» він описав грецького філософа як свідомого патріота Афін, оскільки той зробив дуже багато для прославлення своєї батьківщини. Як вважає Р. Шпорлюк, «... ця праця була насамперед непрямим запереченням чеського націоналізму та протиставленням йому цілого світу» [4]. Ці погляди легко пояснити тим, що ще змалку Масарик виховувався в багатомовній сім'ї: батько розмовляв словацькою (як і вся сім'я), мати в молодості набагато краще знала німецьку, ніж свою рідну чеську. Сам він пізніше писав, що до 14 років не мав жодного уявлення про національне самоусвідомлення - спілкуватися двома мовами було природно й звично. В тій частині Моравії (Моравській Словаччині), звідки походив Томаш, траплялися випадки, коли німецькій мові свідомо надавали перевагу на різних зборах селян, а деякі навіть змінювали прізвища зі слов'янських на німецькі. Тоді між чехами ще не було поширено відчуття належності до певного об'єднання на етнонаціональній основі: люди навіть не вважали мораван за тих самих чехів, якими були жителі Богемії. Всі їхні мрії стосувались насамперед імперського Відня, тоді як провінційна Прага була чимось загадковим і химерним. Але вже у 1882 р. Масарик здійснив своє найважливіше (звісно, з сьогоднішньої, телеологічної точки зору) в житті рішення - погодився обійняти посаду професора філософії у шойно виділеній із Празького університету її чеській частині.

Саме в Празі професор Масарик почав посилено цікавитись питанням місця та ролі центральноєвропейських народів в історії. Після обрання на перший термін депутатом віденського парламенту в 1891 р., як представника молодочехів, він одразу звернув на себе увагу як поборник справедливості. Це засвідчила вперше його промова в парламенті 19 жовтня 1892 р., у якій він, ґрунтуючись на своїх враженнях, як член комісії парламенту до Боснії та Герцеговини, гостро засудив зловживання представників влади в окупованих Австро-Угорщиною краях [5].

Десять років раніше, у 1886 р. Масарик був втягнутий у суперечку щодо автентичності Рукописів (Краледворський та Зеленогорський рукописи, що були «знайдені» на початку XIX ст., вважалися середньовічними й доводили унікальність і високий рівень чеської культури). Щоб довести неможливість цього, йому довелося вивчити всю чеську літературу від періоду її Відродження (Й. Добровського, Юнгмана, П. Шафарика, Ф. Палацького, Я. Коллара, К. Гавлічка), що «і ввело мене у наші політичні проблеми» [6].

1893-1907 рр. стали найпліднішими у Маса-

риковому житті й позначилися виданням великих за обсягом і глибоких за змістом наукових робіт, багатьма статтями до різних журналів та ще різними невеличкими брошурами, в яких Т. Масарик сформулював свою філософію історії чеського народу, а також його тогочасні погляди щодо майбутнього. Саме в цих творах у нього вперше з'являється ідея рівноправності малих народів із перспективою їх державної емансипації [7].

Головна ідея ключового твору цього періоду - «Чеського питання» - для Масарика полягає в тому, що «чеський народ має своє славне минуле, коли не залежав від жодного іншого народу, і тепер потрібно боротись за те, щоб здобути собі своїми власними силами, власною культурною працею славне майбутнє» [8]. Тут же він критикує нинішнє слов'янофільство й характеризує свої погляди на слов'янство та його майбутнє в складі Австро-Угорщини. Він пише, що «слов'яни ніколи не були ізольованими; факт, що зокрема із сусідніми германцями вони були здебільшого у ворожих стосунках, не є доказом відсутності взаємин, а навпаки; слов'яни були з німцями, отже і з Європою, також у приятельських, мирних відносинах» [9], тобто органічно пов'язує слов'янство з Європою і не трактує його як ізольований світ, розглядаючи історію слов'ян у контексті європейського розвитку. Саме таке розуміння слов'янської дійсності є типовим для Масарика, на відміну від інших слов'янських теорій, що були окремими, самостійними та мали певне антиспрямування (як, наприклад, російський панславизм мав виразно антиєвропейський характер [10]).

Однак, розуміючи слов'янство передусім у світових проявах, Масарик не відкинув і ті моменти, що об'єднували ці народи. У тому ж «Чеському питанні» він наголошує, що «національна свідомість окремих слов'янських народів, звичайно, сама собою приводила до взаємного зближення. Причинами його є дійсна племінна свідомість і пов'язане з нею мовне споріднення. Кров - це не вода: ми походженням між собою близькі; ближчі, ніж для нас є народи, наприклад, германські й романські та ін.; слов'янської мови навіть із практичних причин легше й швидше ми можемо вивчитися, ніж іншої мови. Зближує слов'ян між собою вороженча з іншими народами, переважно з німецьким, що панує над слов'янами та живе серед них: пангерманизм проповідувався давніше й виразніше, ніж панславизм. Деякі слов'яни пов'язані однаковою політичною приналежністю. Врешті-решт для слов'янських народів - народів слаб-

ких - є природною опора на решту слов'ян, зокрема на народи, сильніші культурно й політично» [11].

У 1900 р. Масарик створив нову партію - «прогресивну», в програмі якої говорилося, що «ворожі устремління виродити слов'ян через централізацію змушують нас до спільної самооборони». «Повна рівноправність для всіх народів Австрійської держави. Підвищення однієї мови на мову державну означає для нас порушення основи ідеї Австрії» [12].

У травні 1907 р. Масарик знову стає послом до віденського парламенту. «Тепер він став пильніше студіювати австрійську політичну дійсність, він почав перевіряти свою дотеперішню позицію співпраці з німцями для поліпшення стану держави: він думав зреформувати Австрію так, щоб чехи становили рівноправну її федеративну одиницю» [13]. Про державно-правове положення чеських земель у Австро-Угорщині та Центральній Європі, «чеське питання», у Масариковому розумінні, яскраво свідчить одна з його промов під час виборчої кампанії 1907 р.: «Кожен здоровомислячий чех розуміє, що ми повинні добиватися своєї політичної самостійності... для цього ми маємо не лише природне, національне й культурне право, але також й історичне. Ми знаємо, що своєї самостійності ми не доб'ємося одразу; тому ми будемо прагнути до перетворення австрійської держави, щоб вона була корисною нам із національної й політичної точки зору» [14].

Цілковито у дусі свого вчителя Палацького Масарик заявляв про зацікавленість чеської політики в посиленні Австро-Угорщини, а його тогочасна програма «захищала актуальні політичні вимоги слов'янських чехів у рамках монархії» [15]. Він писав, що «слов'янську ідею ми розуміємо, виходячи зі своєї чеської державно-правової точки зору - самостійність чеських земель у складі Австрії є нашою головною метою» [16].

Великий інтерес для розгляду становлення поглядів Масарика на Центральну Європу становлять три епізоди його політичної діяльності як депутата віденського парламенту. Перший стався у грудні 1908 р., коли у зв'язку з обговоренням питання про правовий статус Боснії та Герцеговини Т. Масарик виступив зі спеціальною промовою, у якій він кваліфікував спосіб, у який була проведена анексія цих територій, як «незаконний». Через рік, у 1909 р., Масарик виступав у парламенті на захист хорватів, арештованих за зраду батьківщини, і саме завдяки йому смертний вирок засудженим було скасовано. Того ж року віденський професор Фрюдінг

опублікував документ, який мав на меті довести сербські рейди проти Австрії, але не зміг довести цього в суді за позовом професора Масарика, який звинувачував його у фальсифікації паперів. Цими справами Т. Масарик встановив дружні контакти з південними слов'янами, що допомогло йому налагодити з ними співпрацю під час війни. Крім того, як відзначає З. Ненашева, балканські події справили вагомий вплив на формування власної політичної концепції Масарика. Висунувши низку претензій до австро-угорського зовнішньополітичного курсу, що залишався, на його думку, «абсолютистським», оскільки завжди виходив із особистої думки монархії та міністра закордонних справ, Масарик дійшов висновку, що «війна може бути законним засобом звільнення від національного гніту» [17].

8 листопада 1910 р. у своєму черговому виступі в Рейхсраті він наголошував, що «Австро-Угорщина повинна бути природним союзом держав, що до неї входять. Німеччина ж має бути лише її добрим сусідом». Виходячи з цього, Масарик критикував зовнішню політику Австро-Угорщини за її цілковите підпорядкування Берліну: «Ми бажаємо, звичайно, у своїх інтересах, щоб Австрія проводила самостійну політику щодо Німеччини, а також щоб вона була вільна від німецьких впливів у своїй внутрішній та зовнішній політиці» [18].

А вже після початку Першої світової війни Т. Масарик остаточно усвідомлює, що для якнайкращого розвитку чеської нації жодної реформи Австро-Угорщини не буде достатньо: «Опозиція проти Австрії повинна стати справжньою, дійсною, на життя й на смерть - до цього змушувала світова ситуація» [19]. Тому він залишає Чехію та емігрує спочатку до Женеви, а потім - до Парижа та Лондона, де переконує представників Антанти в необхідності знищення Австро-Угорщини, практично втілюючи свої погляди щодо майбутнього Центральної Європи. Ускладнювала це завдання «первісна думка Палацького про необхідність існування Австро-Угорщини, що була серед союзників публічною опінією. ...проти Відня не було такого безпосереднього політично ворожого настрою, як проти Берліна; французи, англійці, американці воювали лише з німцями... Австро-Угорщину загалом вважали противагою Німеччині, потрібною організацією малих народів та відламків народів і охороною перед балканізацією» [20].

Першим важливим кроком до практичного втілення цього завдання в життя стала його лекція в Лондонському університеті 19 жовтня

1915 р. «Проблема малих народів у європейській кризі». «У викладі я пораз перший представив політичне значення цього особливого пасма малих народів, що простягається в Європі між німцями і росіянами... Поділ Австро-Угорщини впливав з цього як головне завдання світової війни. А на кінець я подав, здається, доволі влучні аргументи проти страху перед т. зв. балканізацією Європи й переконав, що малі народи мають право й змогу до самостійного культурного й державного розвою» [21].

У подальшому Масарик під час особистих зустрічей переконував голів уряду держав Антанти в необхідності післявоєнної реорганізації Центральної Європи та поділу Австрії на «природні та історично дані частини». Щоб переконати союзників пристати на його план, Т. Масарик виступає організатором спільних акцій представників емігрантських кіл майбутніх малих країн Центральної Європи: їхні газети почали публікувати на своїх сторінках матеріали про діяльність «колег»; організовувалися спільні мітинги, зустрічі на найвищому рівні (наприклад, у жовтні 1917 р. Масарик у Ясах зустрічався з румунським прем'єром та королем, що заклало першопочатки «Малої Антанти»).

Вже перебуваючи в США, Т. Масарик став одним із організаторів Зборів поневолених народів Австро-Угорщини в Нью-Йорку 15 вересня 1918 р. Цікавим видається той факт, що в них взяли участь також представники польської еміграції, зокрема майбутній керівник зовнішньополітичного відомства II Речі Посполитої Роман Дмовський, «прихильник близьких стосунків» [22] з майбутньою Чехословаччиною. Крім нього, Т. Масарик зустрічався з еміграційними представниками литовців, латвійців, естонців, завдяки яким було створено політичну організацію «Демократична Унія Середньої Європи», головою якої було обрано чеського професора.

Діяльність цієї організації полягала у проведенні дискусій щодо спірних етнографічних та політичних питань центральноевропейського регіону. Як пише сам Масарик, це «була дуже доцільна організація для пропаганди, а її практичною метою було подавати ширшій публіці, головню часописам і різним товариствам, інформацію про поодинокі народи, або про всі народи, що творили Унію. Також був план подати американцям наглядний образ пасма малих народів у Середній Європі. Та ідеалом Унії було, щоб ми погодились і на мирову конференцію прийшли зі згідним планом. Одначе це було ідеалом. В дійсності було багато різниць і роздорів. Приміром, поляки виступили з Унії, подаючи, що

не можуть в Унії засідати поруч малоросів, тому що малороси зі Східної Галичини розпочали проти поляків війну» [23]. Найбільш відомим заходом стала конференція 23-26 жовтня 1918 р. у Філадельфії, в результаті якої 26 жовтня у відомій Залі Незалежності було підписано її протокол та меморандум до президента США Вільсона, з протестом проти подальшого існування Австро-Угорщини.

Виходячи зі своїх поглядів про «світову війну як велику світову революцію» [24], у 1918 р. Масарик викристалізував свою концепцію післявоєнного устрою світу взагалі та Центральної Європи зокрема у праці «Нова Європа: становище слов'янське» [25] (з 5-ти частин).

Вона була написана в 1918 р. у Росії і спочатку призначалась тільки чехословацьким легіонерам, щоб пояснити їм «засадничі проблеми, підняті війною» [26], а також те, як її автор розуміє війну, її причини й шляхи виходу з неї. Видання здійснили приватно спеціально до мирних переговорів, що готувались у грудні 1918 р., двома мовами - французькою та англійською; чеською її видали лише 1920 р. [27].

Саме в цій праці Т. Масарик декларує існування «між Росією та Німеччиною пасма малих народів. Від півночі, від Лапландії, на південь, до Греції, межують один із одним ряд малих народів: лапландці, фіни, шведи, норвежці, данці, естонці, латвійці, литовці, поляки, лужичани, чехи й словаки, мадяри, югослов'яни (сербохорвати й словенці), румуни, албанці, болгары, турки, греки (це число ще збільшиться, залежно від того, чи вважати кашубів, українців за окремі народи). На захід від того пасма є більші народи (німці, французи, італійці, англійці, іспанці); малих є небагато (голландці, португальці), але є ще декілька уламків і залишків колись великих народів (баски, бретонці, ірландці, шотландці, валлійці, ісландці). На сході (в Росії) є багато малих народів; крім указаних, є ще велика кількість малих народів на Кавказі, на окраїнах Азії та на півночі. Більшість війн минулих віків сталась у цьому пасмі. Воно було регіоном політичної небезпеки для миру в Європі» [28].

У частині другій праці автор розглядає принцип національності та можливість його застосування в умовах, що склалися, і наголошує на тому, що принцип побудови Нової Європи є абсолютно новим — середньовічна Європа була організована церквою [29]. Торкаючись питання федерації малих народів, він критикує тих противників малих народів і держав, що вказують на Австро-Угорщину як на класичний доказ необхідності для малих народів об'єднуватись

у більшій федеративній утворі. Т. Масарик пише, що «ціла історія Австрії та її зусиль щодо побудови єдиної централізованої держави є доказом і прикладом династичного панування, але аж ніяк не федерації. Австрія була федеративною до того часу, поки була союзом трьох вільних держав; сьогодні це не федерація малих народів; ця федерація існує лише у паперах слабомислячих і придворних істориків та політиків; Австро-Угорщина є *організованим насиллям меншості над більшістю*» [30].

Розвиваючи думку далі, Т. Масарик описує своє бачення об'єднання націй: «справжня федерація народів, - пише він, - настане тоді, коли народи стануть вільними й самі об'єднуються в більшій спільноті й таким чином зорганізується континент. До того іде розвиток Європи. Якщо виникне федерація малих держав, то вона буде створена вільно, керуючись справжніми потребами народів, ніколи не сумісна з цілями династичними чи імперіалістичними» [31]. Тому необхідно провести «радикальну реконструкцію Європи, виходячи з національного принципу з тим, щоб якщо й збережуться десь національні меншини, щоб їх було якнайменше, хоча й немає єдиного шаблону для вирішення всіх національних питань» [32].

Розгляд програми союзників та блоку Центральної Європи поставив для Т. Масарика очевидним завданням зруйнування Австро-Угорщини, необхідність існування сильної Росії, виникнення самостійної об'єднаної Польщі та самостійної об'єднаної Югославії [33]. Тут же він висловлює думку про «буферну» роль народів Центральної Європи проти пангерманізму - «звільнена й об'єднана Польща, звільнені й об'єднані югослов'яни, скаржаться пангерманісти, будуть бар'єром проти німців: поляки - безпосередньо проти пруссів, чехи та словаки - проти пруссів, австрійців і мадярів, югослов'яни - проти австрійців і мадярів. У певному сенсі це є правильним - спільний і одвічний ворог, що з усією потужністю тиснув на схід, природно й необхідно об'єднає слов'янські народи; втім, той бар'єр має відкрито оборонний характер. Однак ці три слов'янські держави не будуть буферними; це поняття в демократичній і немілітарній Європі не має сенсу, оскільки всі народи будуть лояльними та добрими сусідами. Цей бар'єр є даним історією й місцем народів у пасмі малих народів: ці три слов'янські народи, загартовані столітніми боями з німцями та мадярами, у новій демократичній добі, що настає, є природною греблею проти німецького натиску на схід» [34]. Водночас для

Масарика «ланцюг вільних народів, що стоять проти пангерманізму від Балтики аж до Франції, є визначеним історією та географією: литовці, латвійці, естонці, поляки, чехи та словаки, румуни, серби, хорвати й словенці, італійці, швейцарці (в італійській і французькій частинах)» [35].

Виходячи з такого бачення ситуації, що склалася, повоєнний устрій Європи має бути організований таким чином, щоб «перешкодити й зламати небезпеку пангерманізму... Головна вимога - змусити німецький народ задовольнитися своїми власними силами, не дозволити йому використовувати сусідні народи, переважно народи менші, що розміщуються в пасмі на схід від Німеччини, між Німеччиною та Росією. Це означає передусім *звільнити та об'єднати* менші слов'янські народи, поляків, чехословаків, югослов'ян та малоросів; разом із тим союзники повинні всю свою увагу та допомогу докласти до відродження Росії. Ізоляція й тактика Берліна та Відня бажає тепер status quo, тобто *збереження Австро-Угорщини* й Туреччини. Але це не був би status quo ante - Австрія, врятована Німеччиною від Росії та Сербії, є зараз лише номінально самостійною - Габсбурги, спираючись на німців у Австрії й на мадярів, є лише слухняними слугами Гогенцоллернів. Німецький народ, найчисленніший після росіян у Європі, не буде пошкоджений - принцип національності, проголошений союзниками, діє й щодо нього; але Австро-Угорщина, держава антинародна й чисто династична, штучна, повинна бути розділена, як була розділена й антинародна Туреччина» [36]. Відповідно до цих поглядів Т. Масарик убачав майбутнє повоєнної Європи в *єдиній, великій співдружності великих і малих народів*.

Найважливішим питанням мирного конгресу, що мав бути скликаний після закінчення воєнних дій, для Масарика є «справедливе врегулювання територіальних питань, що є найактуальнішими в східній Європі: Пруссія, Австро-Угорщина, Балкани, Росія повинні бути політично зреорганізовані. *Реконструкція Сходу є найважливішим завданням війни і миру*. На Заході немає актуальних національних питань: народи Заходу мають свої держави й свої випробувані форми влади, свою стару цивілізацію; Франція та Бельгія будуть знову змушені відновлювати свої знищені міста та села, заводи й поля, але на Сході, крім того, мають бути створені нові держави, нові форми влади й мають бути закладені основи цивілізованого життя. Територіальне впорядкування Східної Європи буде керуватись принципом національності; але в кожному випадку

треба належно дбати про теперішні господарські взаємовідносини й історичні особливості» [37].

Саме ця програма побудови післявоєнного світу й стала визначальною для формування зовнішньополітичної концепції І Чехословацької республіки.

Вже в грудні 1918 р. в Лондоні та Парижі почалися переговори про створення зовнішньополітичного союзу східноєвропейських держав. Ініціаторами цих переговорів стали Т. Масарик, Е. Бенеш і майбутній керівник міністерства закордонних справ Румунії Таке Іонеску, згідно з планами яких в основу післявоєнної стабілізації в Центральній і Східній Європі мав бути покладений трикутник із їхніх держав. Саме в цьому, головним чином, проявилася ідея побудови «Нової Європи» Т. Масарика - у створенні Малої Антанти - зовнішньополітичного союзу Чехословаччини, Югославії (КСХС) та Румунії, оформленого в 1920-1921 рр. двосторонніми договорами урядів трьох країн. Але, незважаючи на прагнення її ініціаторів розширити рамки союзу, підтримане французькою дипломатією, цього зробити не вдалося, головним чином через протиріччя, що існували між шойноствореними державами ЦСЄ (поза рамками Малої Антанти залишилися Польща, Австрія, Угорщина, Болгарія).

Таким чином, можна сказати, що ставлення Т. Г. Масарика до ідеї Центральної Європи, до місяця малих народів цього регіону в системі між-

народних відносин у Європі формувалося під впливом його основних життєвих принципів критицизму та реалізму. Незважаючи на виступи за реформування Австро-Угорської монархії на принципах федералізму до початку активної політичної діяльності, після повного занурення в політичні баталії він еволюціонував у своїх переконаннях і створив власну програму побудови Центральної Європи, керуючись принципами гуманізму та демократії. На жаль, короткої співпраці Т. Масарика та Е. Бенеша з іншими центральноєвропейськими емігрантами під час Першої світової війни виявилось недостатньо для того, щоб втілити в життя ідеалістичний проект філософа-президента, такий жаданий ним союз малих народів від Балтики до Адріатики. Цьому завадили й хронічний конфлікт між поляками та чехами за Тешинську Сілезію, й угорський ревізіонізм, і постійна закулісна боротьба великих держав (Великобританії і Франції) за домінування в післявоєнній Європі. Але сьогодні, попри події, що сталися з І Чехословаччиною рівно за 20 років після написання «Нової Європи», час доводить нам, що Т. Г. Масарик не був у полоні бездумних фантазій та ілюзій щодо можливості побудови спільного європейського дому: теперішні процеси євроінтеграції є яскравим свідченням далекоглядності першого президента Чехословаччини.

1. Чанек К. Бесіди з Т. Г. Масариком.- Львів, 2001.-С. 37.
2. Григорій-Наум Н. Життя і діяльність ТГМ // Масарик Т. Г., Добірні думки,- Прага, 1925,- С. 20.
3. Омельченкова О. Т. Г. Масарик.- Прага, 1931- С. 44.
4. Szporluk R. The Political Thought of Thomas G. Masaryk.- New York, 1981,- P. 19.
5. Омельченкова О. Вказ.праця.- С. 109.
6. Чанек К. Вказ. праця.- С. 81. Докладніше про історію Рукописів у статті Г. Грабовича. Слідами національних містифікацій // Критика. - 2001,- № 6.- <http://krytyka.kiev.ua/articles/s6-6-2001.html>, а також на сайті захисників автентичності Рукописів - <http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/>
7. Szapka L. Zmeny v narodnostnej politike T. G. Masaryka ro roku 1918 // T. G. Masaryk a stfедni Evropa.- Brno, 1994. - S. 44.
8. Masaryk T. Ceska otazka.- Praha, 1895,- S. 21-22.
9. Ibid.-S. 18.
10. Про це докладніше у Миллер А. Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России // Новое Литературное Обозрение.- 2001,- № 52.- <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/52/mill-pr.html>
11. Masaryk T. Вказана прця.- Praha, 1895.- S. 21-22.
12. Ibid.- S. 145.
13. Kohn H. Pan-Slavism. Its History and Ideology.- Notre Dame, 1953.-P. 184.
14. Ненашева З. Идеино-политическая борьба в Чехии и Словакии в н. XX в.- М., 1984,- С. 39.
15. Doubek V. T. G. Masaryk a ceska slovanska politika (1882-1910).- Praha, 1999,- S. 76.
16. Ibid.
17. Ненашева З. Вказ. праця,- С. 193-194.
18. Ivanisevic A. Der Mitteleuropagedanke bei T. G. Masaryk in seiner Wiener Abgeordnetenzeit (1891-1893, 1907-1914) // T. G. Masaryk a stfедni Evropa.- Brno, 1994.- S.80.
19. Масарик Т. Г. Світова революція за війни та у війні 1914-1918.- Львів, 1930.- Ч. 1.- С. 4.
20. Там само,- С. 257.
21. Там само.- С. 86.
22. Масарик Т. Г. Світова революція. - С. 248.
23. Там само.- С. 249.
24. Чанек К. Вказ. праця.- С. 233.
25. Masaryk T. Nova Evropa / Stanovisko slovanske.- Brno, 1994.
26. Ibid,-S. 53.
27. Масарик Т. Світова революція.- С. 387.
28. Masaryk T. Nova Evropa.- S. 82-83.
29. Ibid.-S. 88.
30. Ibid.-S. 101.
31. Ibid.-S. 102.
32. Ibid.-S. 108.
33. Ibid.-S. 138-162.
34. Ibid.-S. 164.
35. Ibid.-S. 165.
36. Ibid.-S. 182.
37. Ibid.-S. 186.

A. Kotenko

MASARYK'S IDEA OF CENTRAL EUROPE

The article is devoted to the intellectual history of a Central-European concept. The research examines the Central-European idea by one of its main theoreticians and creators - Thomas Garrigue Masaryk.